

Natur och landskap forts ---på ny sida - bilaga

I takt med att isen smälte undan började landet höja sig. Under den andra fasen av Östersjöns tidigare utveckling – Yoldiahavet – sjönk vattenytan från 100 till 75 m över havet enligt dagens karta. Det var ett skärgårdslandskap med fastland i söder. Allteftersom landhöjningen fortskred tillväxte skärgårdslandskapet mot norr och efterträddes av fastland i söder. Under den tredje fasen – Ansylussjön (8 700 – 8 000 f. Kr) – sjönk vattenytan från 75 till 40 m och därmed blev hela vårt område vars lägsta del ligger på 60 m över havet fastland med sjöar och vattendrag. Den fjärde fasen av Östersjöns utveckling – Littorinahavet – började för omkring 8 000 år sedan. Nu blev Roxen och Glan insjöar.

Inlandsisen malde sönder berggrunden till morän som är en osorterad jordart bestående av allt från små lerpartiklar till stora stenar. En del av moränen fastnade i isen och transporterades långa sträckor innan de finare partiklarna vid isens avsmältning löstes upp i smältvattnet och avsattes på de lägsta bottarna kanske långt utanför iskanten. Så bildades varviga lerlager som täcker områdets lägre terräng medan den högre terrängen täcks av moränlager och berg-i-dagen. Vattenströmmarna i isens inre förde med material som bildade rullstensåsar inuti isen och grusavlagringar utanför. I takt med att vattenytan sänktes, svallades finare jordpartiklar ur moränen och isälvsavlagringarna. De bildade lager av sand, mo och mjåla längre ned på sluttningarna och blev en lämpliga för forntida odlingar.

Det landskap som dök upp ur Ancylussjön hade fått sin grundutformning under de knappt två miljarder år som förflutit sedan de ursprungliga bergskedjorna bildades. Erosionen hade verkat i riktning mot ett allt plattare landskap. Upprepade inlandsisar under de senaste två miljoner åren fortsatte omvandlingen, under den senaste istidens slutskede tillkom element som givit det nuvarande landskapet detaljutformning. Grus- och moränmaterial tvärade över låglinjer och bildade trösklar som dämde upp sjöar. Sediment avsattes på sjöarnas botten och längs vattendragen. Utflödet från sjöarna underhöll fall, forsar och vattendrag. Ibland bröt vattnet genom trösklarna och en sjö grundades upp eller tämdes. Ibland försumpades vattendragen och nya våtmarker dämades upp. Ibland ändrades klimatet som gav upphov till mera nederbörd eller långa torrperioder. Naturen hade sin egen dynamik.

Växter, djur och människor

I det här landskapet kom livet in med växter, djur och människor. Från en ursprungligen karg fjällvegetation utvecklades floran under årtusendenas lopp genom mildare klimat med skogar av huvudsakligen ädla lövträd och tall. På så sätt beskogades moränmarker och sluttningar ner mot de planare och fuktigare lermarkerna. Granen blev av betydelse först under järnåldern.

En helt annan typ av vegetation utvecklades i de omfattande våtmarker som i omväxlande breda och smala stråk på 50-60 meters höjd över nuvarande havsnivå och oftast på lergrund sträckte sig norrut från den numera sänkta sjön Teden i söder i en östlig gren genom Örtomta och en västlig genom Askeby. Våtmarker fanns också på andra håll i området.

Den rikliga förekomsten av lövskog och det mildare klimatet främjade utvecklingen av en mullrik jordmån – brunjorden – också på de högre belägna markerna med grus och morän i botten. Det var framförallt den jorden som stenåldersmänniskan efter årtusenden som jägare, fiskare och samlare successivt började odla omkring 4 000 – 3 000 år f. Kr. Efterhand som dessa jordar urlakades flyttade åkrarna ner på de mer lättodlade mo- och mjälmarkerna och så småningom också ut den bördiga men tungarbetade leran. Människorna blev alltmer bofasta och började skaffa sig husdjur.

Odlingslandskap

Under stenålderns slutskede – kopparstenåldern (2 300 – 1 700 f. Kr.) – hade odlingslandskapet brett ut sig över de tidigare glest befolkade eller obefolkade områdena. Hagmarker med gles lövskog och betande djur blev vanligare. Först under bronsåldern (1 700 – 500 f. Kr.) blev boskapsskötseln den viktigaste näringsgrenen, inte minst genom utnyttjande av våtmarkerna för foderfångst och bete. Det är från den tiden vi börjar få en del fasta fornfynden som kan berätta om våra förfäder.